

HET OUDE PLEIN

DAT IS DE DAM.

Gezien hier door Breitner. En hòe gezien! Ja, hòe gezien!! Als we dit weten, verstaan we het kunstwerk, gevoelen we het.

Hier is de Dam; de Nieuwe Kerk; een hoek van het Paleis; het plein met kiosk en koetsjes en paardentrams en een stuk monument en lantaarns en een paar gevels en mensen.... en.... en met Breitner zelf. Als ge hem niet ziet, dan ziet ge z'n werk ook niet. Hier is geen foto; geen nauwkeurige imitatie van de werkelijkheid: zoo'n toevalligheidje in vormen en kleuren, dat een ander ook zoo had kunnen weergeven en een derde net zoo — hier is de Dam van Breitner, de Dam te Amsterdam, zooals hij hem zag en verwerkte. We zien hier iets van hem; van wat zijn ziel bewogen heeft; van wat door hem heen is gegaan. Er is iets van zijn leven in; het stuk spreekt zijn taal; is uitdrukking van zijn denken en voelen.

Meer nog. Er is de gedachte van zijn tijd in; van zijn kunststrooming.

„Weldra zal er ééne minder zijn in het rijk der kunsten. Het paneel en de verven worden overtoollig. Het heerlijke talent, dat voorwerpen afmaakt, om gedachten op te wekken, zal te niet gaan, maar de taal, die gedachten moest uitdrukken, zal tot een zielloos werktuig vernederd worden: zij zal de voorwerpen haarfijn afteekenen....”

Dezen uitval doet zekere Diocles in het bekende opstel van Jacob Geel: Gesprek op den Drachenfels, en hij bedoelt hem als een aanval op de literaire richting, die sinds het laatst der 18e eeuw in Duitschland, Engeland, Frankrijk en eindelijk ook — zij het wat later — in ons land den toon aangaf: de Romantiek. Diocles bedoelt eigenlijk: de schilderkunst wordt overbodig; de romantici gaan schilderen, teekenen met de taal. Ze laten alles zien en zien hoort bij het waarnemen van schilderwerk, niet bij het lezen van proza of poëzie.

Potgieter, een onzer grootste prozaïsten, zelf romanticus, denkt, zijns ondanks, over de schilderkunst net als Diocles. Hij wil, dat schilders hem gedachten zullen geven: hij moet kunnen redeneeren over wat ze laten zien. Zelfs op portretten van mannen van beteekenis moet men lezen kunnen, wat ze gedaan hebben en wat ze nog beloven voor de toekomst. Daarom wil hij in een toen nog te stichten Rijks-Museum vooral historiestukken en hij kiest de onderwerpen alvast uit voor de liefhebbers. Daarom — lees er Brom over in zijn schitterend boek: Hollandsche schilders en schrijvers in de vorige eeuw — is hem de Schuttersmaaltijd meer waard dan de Nachtwacht, omdat het eerste een stuk historie geeft: het feestin na den vrede van 1648.

Er is verband tusschen letterkunde en schilderkunst; tusschen boek en schilderij; tusschen dichter of prozaschrijver en schilder.

De schilderkunst loopt parallel met de woordkunst. Let maar op Breitner, de Kloos onder de schilders, of de Van Deyssel. En noem een rasechten Nieuwe-Gidser gerust een Breitner onder de woordkunstenaars.

„Mijn oogen branden met felle randen,” dicht Kloos. Dat is met hartstocht geschreven: de felheid doet u aan, de hevigheid, als — als het geel en rood, dat Breitner brandt tegen grijs-bruinen achtergrond van doek.

Het zijn impressionisten: de schilders van '80 en de dichters van '80. Ze vertolken den schijn, dien de dingen aannemen voor hun oog, zonder dat ze naar het wezen vragen. Ze geven de openbaringsvormen. Ze vangen op een bepaald moment indrukken op en geven ze terug. Het is weerkaatsingskunst — alleen er is in hun weergave iets van henzelf. Het is de stemming van het oogenblik, die ze uiten. De beroering, die ge aanvoelt in ritme en klank of in lijn en kleur. Zóó, dat een dichter het schilderstuk vertaalt in een sonnet en er in trillen doet de gemoedsbeweging van den schilder en eigen emotie. Vandaar dat deze impressio-

nisten nergens anders naar vragen. De kunst om de kunst, is hun leus. Vorm en inhoud zijn bij hen één. In beide leuzen zit een waarheid, een kunstwet. Alleen — kunstvermogen is begreënd, maar begreënd is tevens kunstwil. De hoogste eisch, dien we stellen aan de kunst is, dat zij de geestelijke, zedelijke beginselen, die God in het leven vastlegde, als wet zal eerbiedigen. Zij is niet een soevereine macht, en de kunstenaar mag niet beelden, wat hij wil, omdat hij nu eenmaal onder een bepaalden indruk kwam. Hier is de eisch van zelfbeperking, en ook Breitner heeft aan dien eisch niet altijd voldaan.

Breitner.

Je moet eigenlijk het echte stuk gaan zien in het Stedelijk Museum te Amsterdam. De reproductie zegt niet alles. In zwart en wit is niet weer te geven, wat Breitner bedoelt met zijn tinten. Maar iets zien we toch wel, zelfs op zoo'n plaat. Het is hier alles dichtbij. Bij Breitner turen we niet in de verte: we bonzen tegen de dingen op. We slaan een hoek om en loopen tegen iemand aan. De kring, dien hij laat zien, is niet zoo groot. Het is 'em te doen om het détail. Zijn richting schildert ook het stilleven.

Breitner is de schilder van het paard. Zooals Meunier, de Vlaamsche beeldhouwer, u het mijnpaard laat zien; het beest, dat geen zon meer kent, sinds het verbannen werd naar de krocht — de tragiek van een leven, dat uit Gods groene natuur werd gehaald en levend werd begraven — zoo toont u Breitner zijn paarden. Dat witte paard, die paarden in de sneeuw, die trampaarden, die knollen voor de sleeperswagens.... De afgedankte dieren, die, voor ze naar den vilder worden gebracht, hun krachtesten mogen opteren in eentonigen gang tusschen ijzeren rails in vermoeienden aantrek van trams. „Zuchtende” paarden, die moeizaam sjokken; energielooze beesten, dierenwrakken. Zielige wezens, vooral in den druifregen, waarin ze verkillen. De hangkoppen, als een halte is bereikt, hebben geen tijd om even te droomen van lentewei, waarin eens het veulen huppelde. En de paarden voor de koetsjes hebben het niet veel beter. „Dampend vleesch” noemt Adama van Scheltema de Londensche straatpaarden: vertaling van Breitners stomme dieren.

Grauw is de lucht; Breitner schildert anders bij voorkeur geen luchten, dit geeft iets beklemmends aan zijn werk.

En als hij ze schildert, is ze loodkleurig. Het motregent; het glibbert op de keien; het glimmert alles op de natte steenen. Vaag kaatst de straat de mensen en dieren terug. Paraplu's helpen niet tegen het regenstof. En in die vaagheid doen de contrasten het goed. Zwart en wit — bruin en rood — blauw of geel en elke kleur afstekend tegen de andere.

Hier op den Dam rijst als achtergrond de Nieuwe Kerk in Gotische statigheid. De streving der puntbogen in de richting van den hemel beheerscht het grootsche bouwwerk.

En wij zien de details van het schilderwerk. En wij fluisieren van verdwijning. Het plein is niet meer van onzen tijd. Paardentram — kiosk — monument — huizen zelfs — 't behoort allemaal tot het verleden.

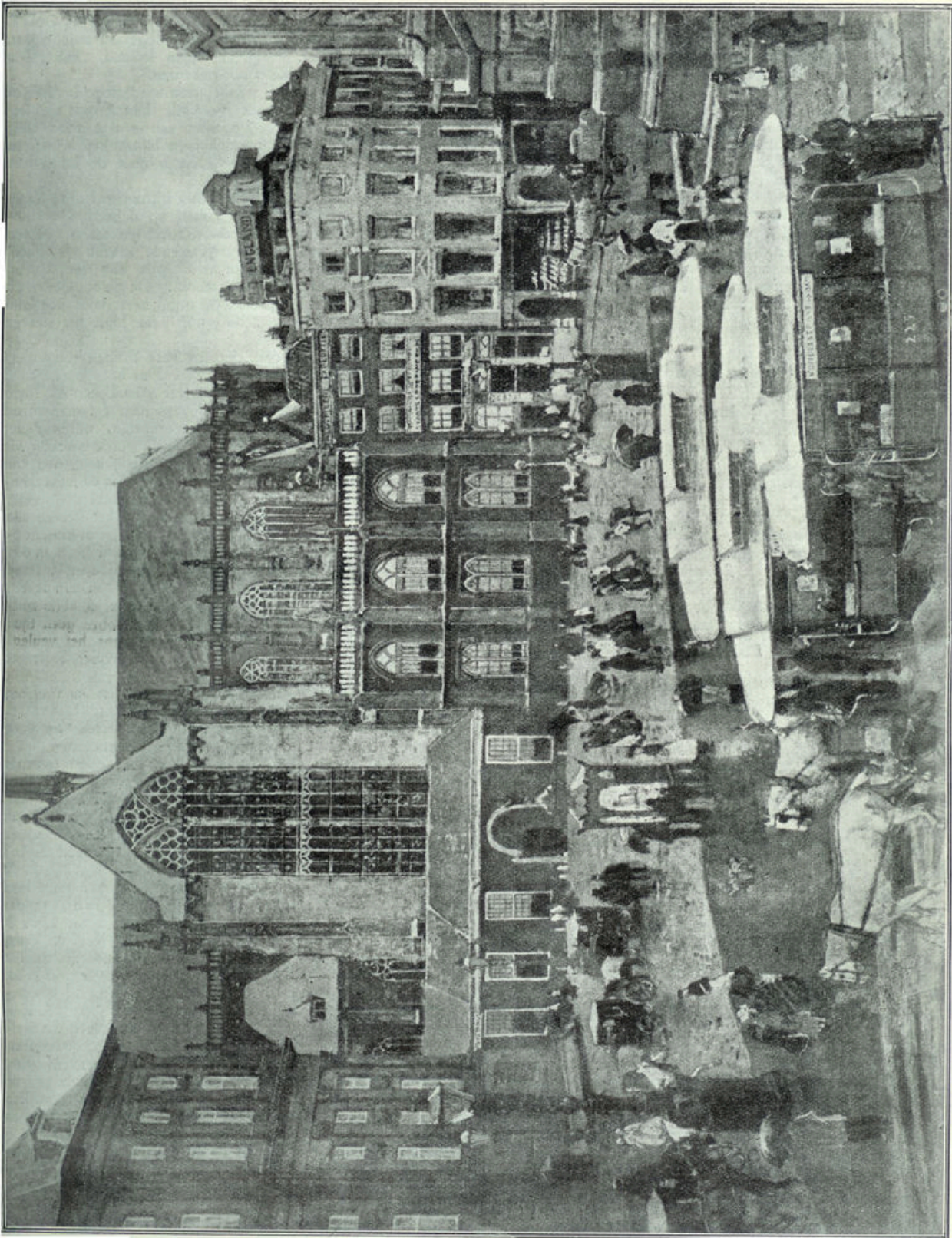
En de mensen.... Als ze nog leven, zijn die jongens van tien, vijftigers. Ze hebben het alles na elkaar zien verdwijnen. Ze wachten nu op de electrische en gaan uit den weg voor de vrachtauto's. En paarden.... paarden....? In den avond zien ze de lichtreclames flikkeren, hoog in de lucht.

Maar.... de Nieuwe Kerk staat er nog bij het Paleis.

En daarbinnen — daaronder slapen de mannen voort, die hun eeuw hebben gestempeld.

De Ruyter, der Staten rechterhand; Hooft, de Drost van Muiden; Van Baerle, de man van wetenschap; Vondel, die de snaren van de gouden harp zijner poëzie tokkelde als geen ander, en Da Costa, de held in volle wapenrusting, die den geest zijner eeuw bekampte — „ridder zonder vrees of blaam.”

A. L. v. H.

De Dam

Naar een schilderij van G. H. Breiner